

clàssics (com les balades romàntiques alemanyes o catalanes) com per la seva obertura a formes contemporànies i transmedials com el còmic o la cançó rock.

En conclusió, el volum *La balada. Dels trobadors al romanticisme, del folklore a la post-modernitat* ofereix una visió rica i multidisciplinària d'un gènere complex i mutable, i constitueix una aportació rellevant als estudis literaris i culturals. La combinació entre estudis de base històrica i lectures contemporànies i internacionals dota el llibre d'una clara utilitat didàctica i investigadora, i destaca per la seva voluntat d'evitar definicions reduccionistes i d'abordar la balada com a fenomen cultural transversal, present en tradicions diverses i en formats canviants, des de la lírica medieval fins a formes contemporànies com la cançó o el còmic.

El caràcter comparatista i l'amplitud metodològica —que inclou enfocaments filològics, culturals i musicològics— enriqueixen una proposta que mostra com la balada combina narració, simbolisme i oralitat al llarg dels segles. En conjunt, es tracta d'un volum valuós per entendre la pervivència i capacitat d'adaptació de la balada, i una aportació destacable per als estudis literaris i culturals europeus.

Aisa SERRA GIL
Universitat de Barcelona

TOMÀS I ROCH, Liliana (ed.) (2024): *Cançoners de l'Alt Empordà recollit el 1927 per Joan Tomàs i Lluís M. Millet. Missió núm. 29 de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. [Tona]: Liliana Tomàs i Roch, 344 p.

L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya té un enorme valor tant per la magnitud com per la qualitat del seu fons i ofereix, per tant, moltes possibilitats d'estudi. El projecte va ser impulsat l'any 1922 per un dels grans mecenes de la nostra cultura, l'empresari i humanista Rafael Patxot i Jubert (Sant Feliu de Guíxols 1872 – Ginebra 1964), que va creure en la importància de recollir les cançons i les músiques populars de les terres de parla catalana, d'estudiar-les, de classificar-les i d'aplegar-les en un gran cançoner, en uns anys, els de principi del segle XX, en què alguns intel·lectuals i estudiosos, entre ells i d'una forma especial el folklorista Rosend Serra i Pagès, assenyalaven la conveniència i la urgència de dur a terme aquesta tasca abans que les cançons tradicionals catalanes, especialment les balades, caiguessin en l'oblit.

Patxot, convençut del valor del projecte, va posar-lo en mans de l'associació musical de més prestigi de l'època, l'Orfeó Català. A partir de 1922, el seu sotsdirector, Francesc Pujol i Pons, va assumir les funcions de director del projecte, i Joan Puntí i Collell, les de secretari. Una de les formes d'obtenir cançons va ser a través de la realització de missions de recerca (avui en diríem treball de camp). Aquestes missions suposaven una tasca difícil i feixuga, ja que, primer, calia trobar bons cantaires i, després, transcriure les lletres i les melodies de les cançons a mà, en un pentagrama, ja que només de forma molt excepcional es va utilitzar el fonògraf.

Entre 1922 i 1936, any en què el projecte es va haver d'interrompre com a conseqüència de l'inici de la Guerra Civil espanyola, es van dur a terme seixanta-cinc missions de recerca. Josep Massot i Muntaner (Palma 1941 – Monestir de Montserrat 2022), que tant va treballar perquè el fons de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya fos recuperat, inventariat, preservat i divulgat, va fer notar en moltes ocasions les immenses potencialitats que tenia i va

animar els investigadors a estudiar-lo. Avui estaria molt content de veure com els treballs que s'han realitzat al llarg d'aquests anys s'incrementen amb aquest nou llibre, editat a cura de Liliانا Tomàs, neta del músic Joan Tomàs i Parés (Barcelona 1896-1967).

Liliانا Tomàs, música, mestra i gestora cultural, des de l'afecte i l'admiració per la figura del seu avi, des de fa uns anys està dedicant molts esforços a estudiar i divulgar la seva obra i a fer-la accessible al públic en general. Ella va ser qui va gestionar la donació i la catalogació del Fons Documental de Joan Tomàs que avui es conserva a la fonoteca de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Amb relació a la difusió d'aquest important fons, en els darrers quatre anys ha publicat, de forma consecutiva, els següents llibres: el 2021, *Joan Tomàs i Parés. Cançons de Nadal*; el 2022, *L'Hereu Mill, arxiu vivent de cançons populars. Cançoner recollit per Joan Tomàs i Parés*; el 2023, *Cançoner de les Planes d'Hostoles 1922. Recull de Joan Tomàs i Joan Llongueres per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*; i el 2024 el llibre objecte de la present ressenya, que, com el de l'any anterior, ofereix el contingut d'una missió de recerca. En concret, de la que van dur a terme Joan Tomàs i Lluís Millet l'any 1927 a l'Alt Empordà per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

El músic, compositor, folklorista, etnomusicòleg i docent Joan Tomàs i Parés va començar la seva col·laboració amb l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya des del seu inici, l'any 1922. Des d'aleshores fins a 1936 va participar en vint-i-tres missions de recerca. La seva biografia i la seva obra es troben molt ben documentades en els webs: Mestre Joan Tomàs (<<https://mestrejoantomas.cat/>>) i Any Joan Tomàs (<https://cultura.gencat.cat/ca/temes/commemoracions/2021/anyjoantomas/inici/>), creats i redactats per Liliانا Tomàs. El segon va ser fruit de la declaració, l'any 2021, de l'Any Joan Tomàs (del qual la seva neta va ser la comissària). Amb aquesta efemèride, la Generalitat de Catalunya va voler commemorar els 125 anys del naixement d'aquesta important figura del nostre país.

El *Cançoner de l'Alt Empordà* se centra en el contingut de la missió número 29 de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, l'onzena en què va participar Joan Tomàs. En aquest cas, el va acompanyar el jove músic Lluís Maria Millet i Millet (que aleshores tenia vint-i-un anys), fill del fundador i director de l'Orfeó Català, Lluís Millet i Pagès. Tot i que, generalment, en les missions hi intervenien dues persones que es repartien les tasques d'anotació de les cançons (una transcrivía la lletra, i l'altra, la música), en aquest cas, en tractar-se de dos músics, es van repartir les dues tasques indistintament. Joan Tomàs, deu anys més gran que Lluís Maria Millet i més experimentat en la recollida i l'anotació de cançons, va exercir molt bé el seu paper de mestre del jove músic i el resultat va ser molt bo.

El llibre té per objectiu descriure la missió, però, també, aportar una sèrie d'escrits complementaris que ajuden a contextualitzar i a entendre millor la importància que va tenir. S'inicia amb un pròleg de Marta Grassot Redresa, musicòloga, arxivera, directora del Centre de Documentació de l'Orfeó Català i bona coneixedora del que va significar l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. En aquest pròleg Grassot destaca alguns dels continguts més rellevants del llibre, com són: la publicació de la memòria de la missió, fins ara inèdita; la transcripció d'algunes cartes relacionades amb la missió, i la transcripció de cent trenta-cinc cançons seleccionades d'entre les més de cinc-centes arplegades pels dos músics.

A continuació, el llibre inclou dos apartats escrits per Liliانا Tomàs. En el primer, «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i les missions fetes a l'Alt Empordà per Joan Tomàs», l'autora situa breument els inicis del projecte i explica la forma en què es duien a

terme les missions de recerca. En el cas de Joan Tomàs, destaca la seva participació continuada en les missions (vint en companyia d'un altre col·laborador i tres en solitari) i, en particular, esmenta la tasca realitzada a l'Alt Empordà, on va dur a terme tres missions: la primera el 1926, amb Antoni Bonell i Sala (missió número 16), la segona el 1927, amb Lluís Maria Millet i Millet (missió número 29); i la tercera el 1928 amb Joan Amades i Gelats (missió número 36). El total de peces musicals recollides en aquestes tres missions va ser de 1.100 entre tonades, balls, danses, cantarelles i crits de carrer.

El segon, «La missió número 29 de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, feta per Joan Tomàs i Lluís Maria Millet el 1927», descriu les característiques d'aquesta missió, que es va dur a terme entre el 23 de juliol i el 24 d'agost de 1927 en vint poblacions de l'Alt Empordà. De fet, de les tres missions que Joan Tomàs va realitzar a l'Alt Empordà, aquesta va ser la més prolífica, ja que s'hi van recollir un total de 507 melodies que van ser interpretades per seixanta-dos informants. En el seu escrit, Liliana Tomàs ens parla de la novetat que representa publicar aquesta memòria, fins ara inèdita, que es conserva al Fons Lluís Millet i Pagès i Lluís Maria Millet i Millet del Centre de Documentació de l'Orfeó Català i al Fons Joan Tomàs i Parés del Centre de Documentació de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural. L'autora analitza la memòria i presenta dades qualitatives interessants, referides, per exemple, als personatges empordanesos que van conèixer, a les peces musicals més destacades que van recollir i als informants que van resultar més productius, entre d'altres. A més, l'estudi també presenta dades quantitatives. Així, podem saber, per exemple, que les dones van oferir un repertori més abundant que els homes: els vint-i-cinc cantaires homes van aportar 100 peces musicals, mentre que les trenta-set cantaires dones en van aportar 416, o que, per exemple, la cantaire més prolífica va cantar quaranta-tres cançons.

El tercer apartat del llibre és la transcripció de l'article «L'Obra del “Cançoner Popular de Catalunya” a l'Empordà» que l'escriptor i polític Josep Puig i Pujades (Figueres 1883 – Perpinyà 1949) va publicar a la revista *D'ací i d'allà* el novembre de 1927. Josep Puig es va implicar molt en el projecte. Va ajudar els dos missioners a contactar amb els cantaires i els va assessorar de bon grat durant la seva estada a Figueres de gairebé un mes. Per això, en aquest article, l'autor explica amb molta simpatia i naturalitat el que va representar aquesta missió. Mostra un bon coneixement del projecte de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i explica les dificultats i les estratègies que van utilitzar els dos músics en la recerca de cançons per tal de vèncer el desconeixement i els recels inicials dels cantaires. Finalment, ofereix al lector dues petites mostres de les cançons que es van recollir en aquesta missió.

El quart apartat, titulat «La relació entre Joan Tomàs i Lluís Maria Millet», és un altre estudi realitzat per Liliana Tomàs; en aquest cas, de caràcter biogràfic, ja que explica la relació d'amistat que hi va haver entre els dos músics protagonistes de la missió des de la seva coneixença a l'Orfeó Català. En aquesta missió, conduïda pels dos músics, el jove Millet va iniciar-se en la tasca de recollida de cançons gràcies al mestratge de Tomàs (que ja havia estat el seu mestre a l'Orfeó Català) i en tot moment hi va haver una bona sintonia i una excel·lent col·laboració. Tot i que Millet no va participar en cap altra missió, la relació amb Tomàs va continuar al llarg de la seva vida i es va estendre a altres projectes i activitats musicals sota l'aixopluc de l'Orfeó Català.

A continuació, un apartat dedicat als «Criteris d'edició i transcripció», a càrrec de Joan Figueres i de Liliana Tomàs, explica amb detall les decisions preses com a editors dels tres grans capítols que segueixen, i que constitueixen el cos central del llibre: la «Crònica de la

missió. Transcripció de les memòries del treball de camp i cartes», la «Relació i descripció dels cantaires» i el «Cançoner de l'Alt Empordà 1927. Transcripció d'una selecció de les peces escollides».

La «Crònica de la missió. Transcripció de les memòries del treball de camp i cartes» dona a conèixer, per primera vegada, la memòria inèdita de la missió, així com la correspondència, també inèdita, relacionada amb aquesta missió: dotze cartes enviades per Joan Tomàs i per Lluís Maria Millet a Lluís Millet i Pagès, més dues cartes enviades a Francesc Pujol. Aquest capítol inclou, també, algunes imatges de les cartes, així com fotografies de la missió triades a partir del total que es conserva al Fons de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i al Fons Joan Tomàs. Els editors presenten el conjunt de forma clara i amb la voluntat d'acompanyar el lector en el recorregut del que va ser la missió. Així, inclouen un títol descriptiu del contingut principal de cadascun dels dies descrits a la memòria per donar-li un caràcter més literari i planer. Aquest recurs aconsegueix introduir el lector en la temàtica del que llegirà a continuació i fa més amena i clara la lectura del que és, estrictament, un dietari. Pel que fa al contingut, el capítol ofereix al lector molts detalls sobre les formes de vida de la societat empordanesa de l'època i sobre el que va significar per als dos músics l'experiència de la missió.

La «Relació i descripció dels cantaires» presenta la llista de tots els informants de la missió, per ordre alfabètic del cognom, amb les dades que van anotar Joan Tomàs i Lluís Maria Millet quan els van conèixer (edat, lloc de naixement, lloc de residència, de qui van aprendre les cançons, quan les canten, etc.), i amb les corresponents fotografies. Cal dir que per a la gran majoria d'informants hi ha com a mínim una fotografia, la qual cosa indica la importància que van donar els dos missioners a la documentació fotogràfica.

El «Cançoner de l'Alt Empordà 1927. Transcripció d'una selecció de les peces escollides» conté la transcripció musical i la lletra de cent trenta-cinc cançons del total de les cinc-centes set peces recollides. La tria ha tingut en compte l'opinió dels col·lectors reflectida en la memòria de la missió, però també l'interès dels editors per la temàtica o per la melodia de determinades cançons, així com el criteri geogràfic, és a dir, que hi hagués representants de tots els municipis on s'havien recollit cançons. El resultat de la tria és un capítol molt ric i variat des del punt de vista musical i temàtic, que, a més, es presenta magníficament editat, amb fotografies de la missió i imatges que reproduïen documents originals dels arxius consultats.

El llibre es clou amb tres annexos i un apartat de bibliografia i documentació, a cura de Liliana Tomàs. El primer annex és la «Taula de totes les peces recollides», és a dir, del total de les cinc-centes set peces que els músics van recollir en la missió. Aquesta taula conté per a cada cançó: el títol, l'incipit, el cantaire, la població, la ubicació a l'original (camisa i pàgina), el número de la cançó i la indicació de si ha estat transcrita en el llibre o no; el segon annex és el «Sumari per títol de cançó» que indica la pàgina on hi ha la cançó en el llibre; i el tercer annex conté el «Sumari per incipit de la cançó», que n'assenyala la pàgina a partir d'una ordenació segons la primera frase de la cançó.

En resum, ens trobem davant d'un llibre d'un extraordinari interès per la novetat i per la riquesa del seu contingut, però també per la seva edició i presentació, molt acurada i exquisida. El llibre és delicat i elegant, amb un disseny modern i atractiu. De ben segur que l'estima i l'admiració de Liliana Tomàs per la figura del seu avi i per la cançó popular han tingut molt a veure amb l'elaboració d'aquest producte editorial tan valuós de lectura totalment recomanable.

Carme ORIOL CARAZO
Universitat Rovira i Virgili